

Meerjarenprogramma Investeringskader Waddengebied 2019 en verder

Colofon

Stuurgroep Waddenprovincies
Regieteam IKW:
Tekst:
Eindredactie:
Productie:
Ontwerp:

Bestuurlijk opdrachtgever
Uitvoering en coördinatie
Schrijftteam Investeringskader Waddengebied
Leendert van Galen Last en Jan de Graaf
DG Communicatie
Dik Visser

> Inhoud

1.	Inleiding	4
2.	Tussentijdse resultaten 2018	6
3.	Accenten en keuzes fase 1 (2019-2021)	10
4.	Monitoring en kennis	16

BIJLAGE

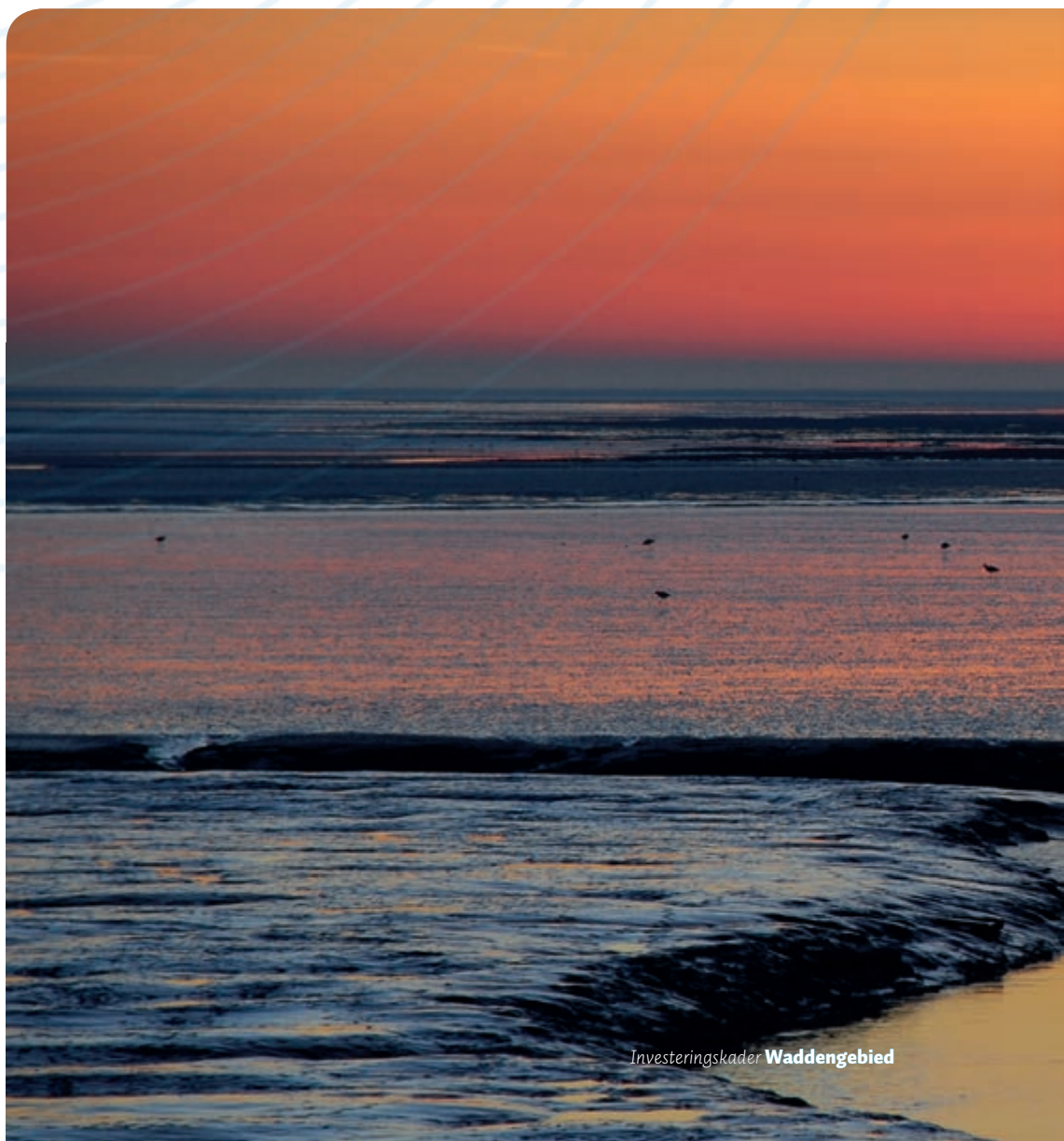
	Bijlage 1. Majeure opgaven	18
--	----------------------------	----

1. Inleiding

De Waddenprovincies Noord-Holland, Fryslân en Groningen zetten gezamenlijk de schouders onder het realiseren van de afspraken uit het Investeringskader Waddengebied (IKW). Doel is de ecologie en economie van het Waddengebied op een hoger plan te brengen. Het investeringskader heeft een looptijd tot en met 2026 en onderscheidt zes majeure opgaven.

De inzet richt zich op het ontwikkelen van een breed en samenhangend programma met, naast de middelen van het Waddenfonds, de inzet van andere financieringsbronnen. Van belang is een gezamenlijke betrokkenheid van zowel provincies als het grote netwerk aan partijen in het Waddengebied. Dit vergroot de mogelijkheid om zoveel mogelijk in allianties op te trekken. Het Waddenfonds is als co-financier van diverse opgaven eveneens bij dit programma betrokken.

Het jaarlijkse Meerjarenprogramma Investeringskader (MJP) beschrijft de voortgang van het IKW-proces. Hoofdstuk 2 blikt terug op de tot dusver geboekte resultaten en hoofdstuk 3 gaat in op de programmering en wat er nodig is om de ambities te realiseren. Hoofdstuk 4 geeft tot slot een schets van de monitoring van het programma.

In bijlage 1 zijn de zes opgaven beschreven, met daarin de diverse programmeerlijnen. Daarin is ook aandacht voor kennisontwikkeling.

Dit MJP zal worden gebruikt voor de periode tot aan de midtermreview. Eind 2019 zal een actualisering worden gemaakt, met name om de initiatieven van dat moment goed in beeld te brengen en mogelijke bijstellingen in de programmering door te voeren. Het MJP is opgesteld door het Regieteam Investeringskader in nauw overleg met de opgaveteams. Op hun beurt staan de opgaveteams in contact met voor dit MJP relevante partners.

2. Tussentijdse resultaten 2018

Na een opbouwfase is het Investeringskader Waddengebied in 2018 daadwerkelijk tot uitvoering gekomen. Aan alle zes opgaven is, veelal nog op de achtergrond, hard gewerkt. Inmiddels staat het licht op groen voor veertien IKW-projecten.

In totaal is in 2018 samen met initiatiefnemers een flink aantal initiatieven uitgewerkt. Tabel 1 geeft een overzicht van de projecten die inmiddels in uitvoering zijn of komen. Ze worden alle medegefinancierd vanuit het Waddenfonds. Het overzicht bevat ook de projecten die in 2016, vooruitlopend op de vaststelling van het IKW, al van start zijn gegaan. Dit zijn de projecten 1 t/m 5 in de tabel. Eén project, het Beleefcentrum De Nieuwe Afsluitdijk, is in 2018 afgerond.

De totale investeringen die gemoeid zijn met de projecten 6 t/m 19, waarover in 2018 besluitvorming is geweest, bedraagt ruim € 100 mln. Het Waddenfonds draagt hieraan bijna € 42 mln bij. De directe investeringen in deze tien projecten bedragen in totaal ongeveer € 100 mln.

Tabel 1. Projecten naar uitvoering in 2018

Naam	Inhoud	Status
1. Beleefcentrum De Nieuwe Afsluitdijk	Hotspot, beleefcentrum Waddenzee op Kornwerderzand	Uitgevoerd
2. Marconi fase 3	Integraal projectversterking zeedijk, natuurontwikkeling en leefbaarheid Delfzijl	In uitvoering
3. Spuistroomcentrale Kornwerderzand	Energieopwekking uit IJsselmeerwater dat gespuid wordt op Waddenzee	In uitvoering
4. Vismigratierivier Afsluitdijk - deel 2	Bevorderen vismigratie zout-zout door geleidelijke overgang te creëren Waddenzee – IJsselmeer	Naar uitvoering
5. Vitale kust Eemdelta - deel 1	Adaptief programma dat gericht is op integraal werken met als belangrijk doel ecologisch functioneren Eems-Dollard te versterken	Deels in uitvoering, deels naar uitvoering
6. Werelderfgoedcentrum Waddenzee	Hotspot / Beleefcentrum Waddenzee op Lauwersoog	Naar uitvoering
7. Vermarkten Werelderfgoed Waddenzee	Zesjarig programma voor vermarkten Waddengebied als geheel	In uitvoering
8. Green Goods Texel	Innovatieve biogasinstallatie op Texel	Naar uitvoering
9. Bezoekerscentrum Schiermonnikoog	Nieuw bezoekerscentrum met nieuwe content, in 2020 gereed	Naar uitvoering
10. Slow Mill	Innovatieve installatie voor opwekking energie uit golfbeweging Noordzee	In uitvoering
11. Waddentools – Habitatdiversiteit	Samenhangende projecten en pilots gericht op versterken onderwaterleven Waddenzee en vergroten kennis daarover	Naar uitvoering
12. Súd Ie, fase 3	Integraal gebiedsprogramma, waaronder versterking toerisme en vismigratie	Naar uitvoering
13. Vissen voor Verbinding	Vismigratie in combinatie met sportvisserij / toerisme	Naar uitvoering
14. Pilot ophogen landbouwgrond	Pilot rond nuttige toepassingen slib dat ter versterking ecologisch functioneren op grote schaal onttrokken wordt aan Eems-Dollard	Naar uitvoering
15. Biovergister Ameland	Innovatieve bio-vergister in samenwerking met landbouw op Ameland	Naar uitvoering
16. Restwarmte-leiding bio-economie	Faciliteit voor gezamenlijke benutting stoom en restwarmte op chemiepark Delfzijl	Naar uitvoering
17. Waterstof Backbone	Innovatieve pijpleiding voor transport waterstof	Naar uitvoering
18. Demo 20 MW Electrolyzer	Demonstratiefabriek voor productie waterstof uit windenergie	Naar uitvoering
19. Groene chemie uit CO ₂ en zonlicht	Industriële pilot voor grondstoffen voor de chemische industrie uit cyanobacteriën (algen)	Naar uitvoering

Uitgelicht

Vermarketing werelderfgoed

Een lang gekoesterde wens om de vermarketing van het Waddengebied als één geheel op te pakken, gaat in vervulling. Door de gezamenlijke marketingorganisaties is voor een periode van zes jaar een plan ontwikkeld om de status als UNESCO werelderfgoed beter te benutten.

Beleefcentra

Feestelijk moment en met stip de mijlpaal van 2018 was de opening van het Afsluitdijk Wadden Center op Kornwerderzand. Het aantal bezoekers passeerde al in september de 100.000-grens. In 2018 is besloten om ook op Lauwersoog een beleefcentrum te bouwen. De twee centra vormen straks samen de hotspots voor de beleving van het Waddengebied. Voor de bezoekers van Schiermonnikoog komt er eveneens een nieuw bezoekerscentrum. De plannen daarvoor zijn in 2018 verder uitgewerkt door Natuurmonumenten, de provincie Fryslân en de gemeente Schiermonnikoog.

Onderwaterleven

Een initiatief van de Coalitie Wadden Natuurlijk heeft geleid tot een plan voor het versterken van het onderwaterleven in de Waddenzee: Waddenmozaïek. Om meer inzicht te krijgen in wat wel en niet goed is voor de ecologie van de Waddenzee, gaan vijf jaar lang meerdere met elkaar samenhangende projecten en pilots van start. Er liggen inmiddels subsidieverzoeken bij het Waddenfonds en de drie Waddenprovincies. Binnenkort wordt, eveneens op initiatief van de Coalitie Wadden Natuurlijk, de aanvraag 'Wij en Wadvogels' ingediend. Deze richt zich op het versterken van de broedvogelfunctie van de Waddenzee en het oplossen van knelpunten in de flyway voor trekvogels.

Zelfvoorzienendheid eilanden

Er zijn in 2018 nieuwe stappen gezet naar zelfvoorzienendheid op energiegebied op de eilanden. Het project Greengoods Texel, een innovatieve biogasinstallatie, is inmiddels gehonoreerd en ook de bouw van de biovergister op Ameland kan van start gaan. Voorts is Slow Mill van start gegaan, een innovatief project om energie op te wekken uit golven voor de Noorzeekust van Texel.

Havens en natuur

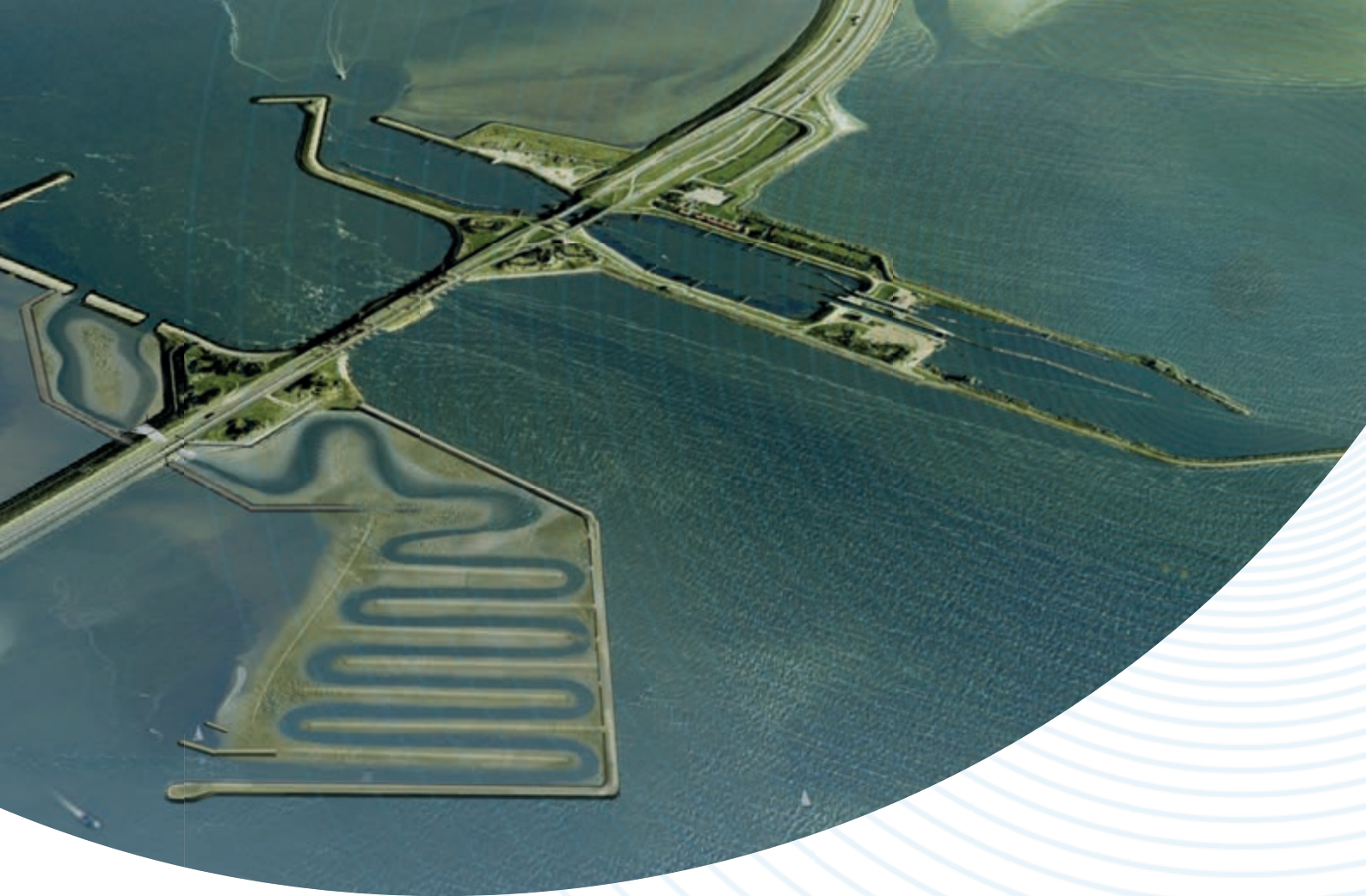
In 2018 zijn de eerste stappen gezet om voor iedere haven een programmatische aanpak te ontwikkelen gericht op de transitie naar een circulaire haven economie en de energietransitie. De ambitie is erop gericht dat de programma's in 2019 gereed komen en als basis kunnen dienen voor concrete projectinitiatieven.

Voor de haven Den Helder is in 2018 ook het haalbaarheidsonderzoek 'Building with nature' gestart. Het onderzoek moet uitwijzen of de realisering van een nieuwe havenmond kan samengaan met het verbeteren van de ecologische kwaliteit van het Balgzand. Op basis van de resultaten van dit onderzoek wordt besloten over het al dan niet ingaan van de fase van planstudie.

Tot slot zijn rond de opgave havens en natuur in 2018 met de direct betrokkenen gesprekken gestart om scherper te krijgen wat prioriteit moet hebben. Dit zal ook in de programmering aandacht krijgen.

Eems-Dollardgebied

In de Eems-Dollard is in 2018 langs twee sporen gewerkt. Het eerste spoor betreft projecten die in het teken staan van het onttrekken van grote hoeveelheden slib aan het systeem en het zoeken naar toepassingen om de ecologische functie van dit deel van de Waddenzee te versterken. Zo is in 2018 de 'kleirijperij' gestart en is met steun van onder meer het Waddenfonds een pilot van start gegaan om landbouwgronden met het slib op te hogen.

Het tweede spoor richt zich op het vergroenen van de chemiesector in het gebied. Samenwerkende bedrijven hebben een koepelprogramma opgesteld en dit heeft inmiddels geresulteerd in een viertal projecten. De projecten, waaronder de bouw van een waterstoffabriek, richten zich op innovaties die bijdragen aan vergroening van de chemie.

Vismigratie

Doel is om vismigratie te verbeteren voor het Waddengebied als geheel - en in samenhang daarmee het kustgebied - beter in te richten als paai- en opgroeigebied voor trekvis. In coalitieverband vindt overleg plaats over een samenhangende aanpak. Inmiddels wordt in de omgeving van het Lauwersmeer aan zowel de Friese als de Groningse zijde een impuls gegeven aan het realiseren van verbindingen tussen zout en zoet voor vissen. Dit gebeurt samen met het verbeteren van toeristische voorzieningen.

3. Accenten en keuzes fase 1 (2019-2021)

Dit hoofdstuk gaat in op de programmering voor 2019. Centraal staat wat nodig is om aan de ene kant tempo te houden en aan de andere kant voldoende ruimte open te laten voor initiatieven die verder in de toekomst liggen (fase 2).

Het IKW kent een brede ambitie en heeft een looptijd tot 2026. Om een soepele uitvoering mogelijk te maken, is het gewenst dat partijen kunnen anticiperen op heldere kaders en procedures. Van belang daarbij is dat alle betrokkenen, waaronder ook de drie Waddenprovincies, in een vroeg stadium rekening houden met voldoende eigen medefinanciering.

3.1 Brede ambitie en betrokkenheid

Het Waddenfonds is een belangrijke financieringsbron voor initiatieven die in het kader van het IKW worden ontwikkeld. Tegelijkertijd rijken de ambities verder. Dit betekent dat er tevens goed gebruik moet worden gemaakt van andere bronnen. Hiervoor is commitment nodig, zowel inhoudelijk als financieel, van diverse overheden. De provincies voorop.

Overheden, maatschappelijke organisaties en bedrijven zijn veelal de initiatiefnemers. Zij zijn als eerste verantwoordelijk voor goede inhoudelijke samenhang, afstemming en financiering van hun plannen. Overheden hebben op hun beurt een stimulerende en faciliterende rol. Rijk, provincies, gemeenten en waterschappen hebben elkaar daarbij hard nodig.

De Waddenprovincies hebben met het IKW een brede ambitie geformuleerd. Het is dan ook terecht dat de provincies als eerste worden aangesproken op hun verantwoordelijkheid om het IKW breed op te pakken. Daarom wordt gestreefd naar meerjarige reserveringen in provinciale begrotingen voor het meefinancieren van IKW-initiatieven. Een dergelijk meerjarig provinciaal budget op programmabasis vereenvoudigt en versnelt de uitvoering van het IKW bovendien aanmerkelijk.

De betrokkenheid van het Rijk verdient eveneens aandacht: deze vindt nu nog te veel op ad hoc basis plaats. Belangrijke onderwerpen als klimaatverandering, dijkversterking, bereikbaarheid en kennisontwikkeling vragen om intensieve samenwerking. De Gebiedsagenda Waddengebied vormt in dit kader een goede aanleiding voor het maken van nieuwe afspraken in 2019, bijvoorbeeld door deze te vertalen in een uitvoeringsprogramma dat is afgestemd op het IKW. Ook ontwikkelingen in het IJsselmeergebied, de grote wateren en het dijkversterkingsprogramma bieden kansen voor samenwerking.

In dit kader verdient het intensiever betrekken van de vier waterschappen in het Waddengebied eveneens aandacht. De Kaderrichtlijn Water biedt daartoe kansen. Voor het realiseren van projecten zijn immers ook van de waterschappen financiële bijdragen nodig. Daarbij kan onder meer gedacht worden aan initiatieven gericht op het verbeteren van de ecologie en het benutten van kansen die zich voordoen bij het ontwikkelen van klimaatadaptieve maatregelen, waaronder dijkversterkingen. Tot slot: ook de uitvoeringsprogramma's bij de omgevingsvisies, zowel die van de provincies als van het Rijk, zullen in 2019 worden opgesteld en zijn een kans voor (inter) provinciale Waddenambities.

Tot slot is samen optrekken met gemeenten van belang, te meer daar zij op lokaal en regionaal niveau veel initiatieven nemen. Het zou wenselijk zijn indien ook gemeenten tijdig budgetten reserveren voor het meefinancieren van projecten.

Versterken samenhang

Eén van de ambities van het IKW is het bevorderen van de samenhang tussen initiatieven. Dat begint met het toetsen van individuele projecten op de programmalijnen van het IKW. In een aantal gevallen kan het bovendien van meerwaarde zijn om in plaats van per project binnen een samenhangend programma te werken. Waar dat het geval is, dient er aandacht en tijd te zijn om met programma's te werken. .

Inmiddels is op onderdelen de slag naar verdere versterking van de samenhang al gemaakt, met name door met plannen te werken die uit meerdere samenhangende projecten of fases bestaan. Een voorbeeld is een zesjarig programma voor het vermarkten van het Waddengebied. Dat geeft duidelijkheid en helpt partijen om gericht in te spelen op onderdelen van het programma. Ook voor het onderwaterleven in de Waddenzee is er een programma gereed; dit bestaat uit een samenhangende set van maatregelen en pilots. Verder wordt gewerkt aan een programma voor Wadvogels.

Een belangrijk voordeel van meerjarige programma's kan zijn dat de samenhang tussen die projecten wordt onderkend en bij de beoordeling van individuele projecten kan meewegen. Zo kan een losstaande maatregel ter bevordering van vismigratie effectiever zijn wanneer deze gecombineerd wordt met een brakwaterzone. Daar staat tegenover dat brakwaterzones een lange voorbereidingstijd vragen, terwijl individuele maatregelen soms veel sneller mogelijk zijn, al dan niet in combinatie met andere werkzaamheden. Door alle maatregelen als een programma te zien, kunnen ook de relatief minder effectieve ingrepen worden gewogen in het licht van een te ontwikkelen brakwaterzone. Belangrijk bij een programma is ervoor te zorgen dat betrokkenen zich meerjarig willen committeren, zowel inhoudelijk als financieel. De Waddenprovincies willen met het Waddenfonds graag met deze werkwijze aan de slag. Na vaststelling door de Stuurgroep Waddenprovincies zou een programma onderdeel kunnen worden van het beoordelingsproces bij het Waddenfonds.

Communicatie met initiatiefnemers

De ervaring in 2018 leert dat initiatiefnemers nog onvoldoende geïnformeerd zijn over de werkwijze, mogelijkheden en onmogelijkheden van het IKW. Veel van de vragen betreffen de relatie tussen het IKW en het Waddenfonds, de rollen van diverse gremia (opgaveteams, regieteam, Stuurgroep Waddenprovincies, DB-Waddenfonds en AB-Waddenfonds) en de momenten waarop er voorstellen kunnen worden ingediend. Hierover zal voortaan consequent uitleg worden gegeven in zowel de contacten met initiatiefnemers als op de website. Daarnaast wordt de informatie over voortgang van initiatieven via de website www.ikwaddengebied.nl en de daaraan gekoppelde nieuwsbrief verbeterd.

3.2 Omgaan met verschillende snelheden

In het IKW is een *indicatieve* verdeling tussen de zes opgaven aangebracht. De ambitie is om tot en met 2021 circa € 150 mln vast te leggen in verplichtingen en deze Waddenfondsmiddelen minimaal te verdubbelen via andere financieringsbronnen. Dit vraagt om ‘gas geven’ en niet om ‘remmen’. Uiteraard altijd vanuit de gedachte dat het moet gaan om de goede maatregelen.

Tegelijkertijd leert de ervaring dat de ene opgave sneller ‘vol loopt’ met verplichtingen dan de andere. De kunst van het programmeren is dan om enerzijds het tempo vast te houden en anderzijds voldoende ruimte in te bouwen voor die initiatieven die soms nog weinig zijn uitgekristalliseerd. Het is gewenst én verantwoord om – tot een zekere grens – meer initiatieven te programmeren dan in totaal € 150 mln. Gewenst, omdat daarmee het tempo hoog kan worden gehouden. Verantwoord, omdat het aannemelijk is dat diverse initiatieven uiteindelijk niet van de grond zullen komen of niet in de geraamde omvang zullen leiden tot formele verplichtingen. Daar komt bij dat het bij formele verplichtingen een ervaringsfeit is dat er vrijval optreedt. Bovendien gaat het bij de programmering van het IKW niet om het aangaan van formele verplichtingen voor de opgenomen bedragen, maar om ramingen van de investeringsomvang.

De opgaveteams Waddenzee, Eilanden op Eigen Kracht en Vermarkten & Versterken Werelderfgoed hebben inmiddels flink wat initiatieven in beeld. Dit kan betekenen dat al in 2019 het indicatieve budget dat het geraamde budget voor de betreffende opgave onvoldoende is. Bij de andere drie opgaven, die financieel in omvang overigens veel groter zijn, is dit vooralsnog niet aan de orde.

Het lijkt in dit licht verstandig om de opgaven Waddenzee, Eilanden op Eigen Kracht en Vermarkten & Versterken Werelderfgoed niet af te remmen, maar het tempo juist vast te houden. Daarom zijn er voor deze drie opgaven *plafonds* aangegeven die hoger liggen dan het indicatieve budget. De plafonds zijn gekozen op basis van zowel de verplichtingen die in 2018 al zijn aangegaan als de initiatieven die in beeld zijn om in 2019 rijp te maken voor besluitvorming. Voor de drie andere opgaven is het plafond gelijk aan het indicatieve budget. Naar verwachting zal dit in 2019 geen rem zetten op de voortgang, omdat deze plafonds hoog genoeg zijn.

Het plafond is het maximum dat de Stuurgroep Waddenprovincies zal toestaan aan verplichtingen die voor Waddenfondsmiddelen voor majeure IKW-projecten worden aangegaan. Hiermee geeft de Stuurgroep sturing. Projectinitiatieven worden door de Stuurgroep op hun merites beoordeeld. Tegelijk worden deze gewogen in het licht van beperkte inzetbaarheid van middelen. De plafonds hebben geen wettelijk status: dat kan ook niet, want de Stuurgroep heeft geen bevoegdheid subsidies toe te kennen. Ze hebben het karakter van een bestuurlijke afspraak.

Pas bij de tussentijdse evaluatie, die een jaar naar voren wordt gehaald en in 2020 plaatsvindt, zal er eventueel geschoven worden tussen de opgaven.

In onderstaande tabel zijn de plafonds voor 2019 aangegeven (in mln €).

Opgave	Indicatieve inzet IKW van WF-middelen	Restantruimte eind 2018	Plafond
Waddenzee	€ 15	€ 11,8	€ 19
Eilanden op Eigen Kracht	€ 11	€ 3,385	€ 15
Versterken en Vermarkten Werelderfgoed	€ 15	€ 3,725	€ 20
Vitale Kust & Afsluitdijk	€ 41	€ 33,3	€ 41 (*)
Eems-Dollard in balans	€ 38	circa € 30	€ 38
Havens & natuurontwikkeling	€ 30	€ 30	€ 30
Totaal	€ 150 mln		€ 163 mln

(*) Na besluitvorming over Kornwerderzand zal dit plafond worden verhoogd met het bedrag Waddenfondsmiddelen dat daaraan wordt toegekend, opdat er geen andere initiatieven binnen deze opgave worden 'weggedrukt'.

Het regieteam IKW zal de Stuurgroep Waddenprovincies voortaan minimaal tweemaal per jaar een actueel overzicht aanbieden. Hierdoor is er voortdurend inzicht in welke ruimte er resteert om verplichtingen aan te gaan voor elk van de zes opgaven. Zo wordt de vinger aan de pols gehouden.

Toelichting

De opgave **Waddenzee** beschikt op het oog nog over substantiële ruimte om verplichtingen te kunnen aangaan. In de pijplijn zitten echter enkele grote projecten, waarvan het gewenst is dat deze in 2019 tot besluitvorming kunnen komen (Wij- en Wadvogels, Swimway). Door het plafond op € 19 mln te stellen, wordt dit niet onmogelijk gemaakt en gaat er een signaal uit dat tempo gewenst blijft. Indien dit lukt, zijn alle tot nu toe ingezette programmeerlijnen binnen de opgave Waddenzee belegd.

De opgave **Eilanden op Eigen Kracht** heeft een afwijkende organisatievorm. Het is de ambitie om een breed programma voor de eilanden uit te voeren, breder dan het IKW. Dat wordt toegejuicht. Vanuit het IKW wordt in hoofdzaak ingezet op zelfvoorziening op gebied van energie en water. Daarom zal het regieteam initiatieven en voorstellen van het opgaveteam hierop beoordelen. Aandacht verdient het feit dat tot nu toe een substantieel deel van de aangegane verplichtingen betrekking hebben op drie grote innovatieve energieprojecten met een hoog risicoprofiel. Er komt

in het vervolg van fase 1 bij energie-voorstellen een verschuiving van de focus van “stimuleren van innovaties” naar “opschaling en dupliceren”. Van een plafond van € 15 mln met de focus op energie en water, zal een stimulans uitgaan om hierop in onverminderd tempo initiatieven verder te ontwikkelen.

De opgave **Versterken en Vermarkten Werelderfgoed** loopt aan tegen grenzen. Dat wordt in hoofdzaak verklaard door besluitvorming rond het WEC Lauwersoog, waarmee tweederde van het indicatieve budget in een verplichting is vastgelegd. Het ziet er naar uit dat het programma ‘Versterken’ in 2019 tot besluitvorming kan leiden voor fase 1. Door het plafond op € 20 mln te stellen, wordt dat niet onmogelijk gemaakt en wordt het signaal gegeven vooral tempo te blijven maken. Indien het programma Versterken inderdaad in uitvoering komt, zijn beide programmeerlijnen belegd.

Voor de opgave **Vitale kust en Afsluitdijk** geldt dat nog een slag gemaakt moet worden in de selectie van initiatieven. Van de initiatieven die al wel in beeld zijn gebracht, is op dit moment onvoldoende helder of zij substantieel bijdragen aan de doelen en wanneer ze rijp voor besluitvorming zijn. Als er onvoldoende aansluiting op doelen van het Waddenfonds zou zijn, is het zaak dat de dekking in sommige gevallen geheel of gedeeltelijk op andere wijze gevonden moet worden. Daarom is het van belang in 2019 tussentijds goed te communiceren met initiatiefnemers, zodat er goed zicht is op enerzijds de rijpheid van de plannen en anderzijds op tijd kan worden gesignaleerd welke financieringsbronnen aangeboord kunnen worden.

Indicatief is vanuit het Waddenfonds voor deze opgave € 41 mln beschikbaar. Binnen de opgave worden drie programmeerlijnen onderscheiden. Om te voorkomen dat gebiedsgerichte initiatieven die passen in de programmeerlijn ‘Samenhangende kust’ andere initiatieven ‘wegdrukken’, is per programmalijn een plafond aangebracht.

- Klimaatadaptieve landbouw: € 3 mln
- Ecologische verbindingen: € 5
- Samenhangende kust: € 25 mln

Binnen de opgave **Eems-Dollardgebied in balans** zijn inmiddels forse stappen gezet rond de vergroening van de chemie. Voor 2019 zijn nog geen grote nieuwe initiatieven in beeld. Dat ligt anders voor de op ecologie gerichte programmalijn (onttrekken van slib en estuariene overgangen). De verwachting is dat in 2019 het plafond toereikend is.

Voor de opgave **Havens en Natuurontwikkeling** geldt dat de huidige (indicatieve) ruimte vooralsnog voldoende ruimte biedt. Het plafond wordt daarom gesteld op € 30 mln. Er zijn twee programmalijnen, Building with Nature en Verduurzaming Havens, en voor beide lijnen wordt nog gewerkt aan concrete plannen. Van Building with Nature in Den Helder bestaan hoge verwachtingen in termen van doelbereik. Het is een complex geheel dat een flinke voorbereidingstijd vraagt. In de tweede helft van 2019 zal er een go / no go moment zijn voor dit project. Tot die tijd wordt voor de programmalijn ‘Building with Nature’ een plafond ingesteld van € 20 mln. Bij de actualisering van dit MJP eind 2019 wordt opnieuw bekeken of dit plafond nog gewenst is. De plafonds hebben in materiële zin de werking van een reservering. Voor de programmalijn Verduurzaming Havens geldt een plafond van € 10 mln.

Afstemming en afbakening

Tussen de zes majeure opgaven bestaat op diverse onderdelen samenhang. Dit vraagt om afstemming en afbakening en bij opgaveteam het initiatief ligt. Als je er niets over afsprekt, is bijvoorbeeld niet zonder meer helder of vismigratie een thema is dat als eerste bij de opgave Vitale Kust hoort of bij de opgave Waddenzee. Evenmin is direct duidelijk bij welk opgaveteam een initiatiefnemer zich het beste kan melden voor een project gericht op gebiedsontwikkeling nabij een haven.

De samenhang tussen opgaven kan ook discussie geven over de wijze waarop aangegane verplichtingen worden toegedeeld aan een opgave. Een project kan betrekking hebben op de doelen van meerdere opgaven. Is dit het geval, dan moet het helder zijn onder welke opgave de financiële verplichting valt. Om discussies hierover te voorkomen, is de regel dat de verplichting volledig drukt op de opgave die leidend is. Inhoudelijk vindt afstemming plaats op initiatief van het leidende opgaveteam. Er wordt, in kwalitatieve en kwantitatieve termen, ook vastgelegd welke bijdragen een integraal project levert aan andere opgaven. Deze informatie wordt bij de tussentijdse evaluatie betrokken en kan op die wijze worden gewogen bij eventuele bijstellingen.

Tussentijdse evaluatie

In het IKW is opgenomen dat er uiterlijk in 2021 een evaluatie wordt uitgevoerd, de zogenoemde midtermreview. Vooruitlopend op de MTR zal een monitoring plaatsvinden van projecten die in het kader van het IKW zijn gestart. In de Stuurgroep Waddenprovincies is op 28 september 2018 afgesproken deze evaluatie eind 2019 te starten, zodat de uitkomsten – indien gewenst – eind 2020 tot bijstelling van het IKW kunnen leiden. Zoals in de inleiding is gemeld, zal dit MJP eind 2019 worden geactualiseerd, maar niet in zijn geheel opnieuw verschijnen.

Beoordeling initiatieven

In samenspraak met het Waddenfonds is er voor gekozen dat er in 2019 twee momenten zijn waarop de Stuurgroep Waddenprovincies initiatieven beoordeelt. De planning sluit aan bij die van het Waddenfonds, omdat de meeste initiatieven een beroep doen op die middelen.

Bijlage 1 biedt inzicht in de voortgang van de zes programmeerlijnen.

Om ramingen te kunnen maken, werken regieteam en opgaveteams met een werklijst, die een overzicht biedt van initiatieven die in beeld zijn. Het zijn initiatieven die interessant genoeg zijn om met de initiatiefnemer samen verder te kijken naar mogelijkheden.

De beoordeling van initiatieven vindt plaats op advies van de opgaveteams, waarin ook adviseurs van het Waddenfonds zitten. Naast rijpheid van het initiatief, speelt in de beoordeling ook de kansrijkheid voor een Waddenfondsbijdrage mee. In dit traject kan het voorkomen dat een initiatiefnemer ervan overtuigd raakt af te zien van verdere ontwikkeling in het kader van het IKW. Op haar beurt kan het opgaveteam een initiatief als te onrijp beoordelen.

Bij een positief advies van het opgaveteam gaat het voorstel naar de Stuurgroep Waddenprovincies. Hier kan alleen commitment worden aangegaan ten aanzien van provinciale medefinanciering en een uitnodiging volgen voor het indienen van een aanvraag bij het Waddenfonds. Ook kan de Stuurgroep zich uitspreken over de gewenste maximale bijdrage vanuit het Waddenfonds, mede vanuit de gedachte dat er optimaal gebruik wordt gemaakt van schaarse middelen. Voor de majeure projecten heeft het Waddenfonds middelen gereserveerd. Door het gezamenlijke voortraject binnen het opgaveteam zal de behandeling van een aanvraag over het algemeen soepel verlopen.

4. Monitoring en kennis

Het IKW hanteert als credo ‘learning by doing’: het door middel van effectieve maatregelen realiseren van de inhoudelijke doelen en gaandeweg de aanpak optimaliseren. Met het oog hierop dient iedere aanvraag vergezeld te gaan van een deugdelijk monitoringsvoorstel gericht op zowel de voortgang als de resultaten van het initiatief.

Het ontwikkelen van een duurzame kennishuishouding ten aanzien van het Waddengebied behoort tot de vier hoofddoelen van het Waddenfonds. Voor het IKW staat de komende vier jaar met name het beantwoorden van kennisvragen over de werking van het ecologisch systeem centraal. Dit dient gezamenlijk te gebeuren door kennisinstellingen, overheden en natuurbeheerders. Het streven daarbij is het samenbrengen van de kennisontwikkeling op het gebied van educatie, onderzoek en beleving.

Stand van zaken

De monitoringsinformatie draagt bij aan de kennisontwikkeling. Dit betekent onder meer dat nieuwe projecten hun voordeel kunnen doen met de opgedane kennis en ervaringen. Een goede kennisinfrastructuur zet de Waddenregio nationaal en internationaal nog beter op de kaart en oefent aantrekkingskracht uit op (buitenlandse) studenten en exportproduct. De ecologische monitoringopgave lijkt voor de periode tot 2021 inmiddels grotendeels ingevuld, met name dankzij de projecten Waddentools – Waddenmozaïek. Swimway, Wij en Wadvogels en Flyway). Dat geldt echter niet voor de projectoverstijgende monitoring en kennisvragen op systeemniveau na 2021.

IKW-kader

Het komende half jaar richt de inzet van de Waddenprovincies zich op het tot stand brengen van een monitoringskader voor het IKW. Daarbij wordt gebruik gemaakt van het kader dat voor het Waddenfonds is ontwikkeld. Momenteel is er vooral behoefte aan het maken van goede afspraken over wie nu wat doet op de het gebied van achtereenvolgens 1) gebieds- en projectmonitoring, 2) voortgangsmonitoring, en 3) evaluatiemonitoring.

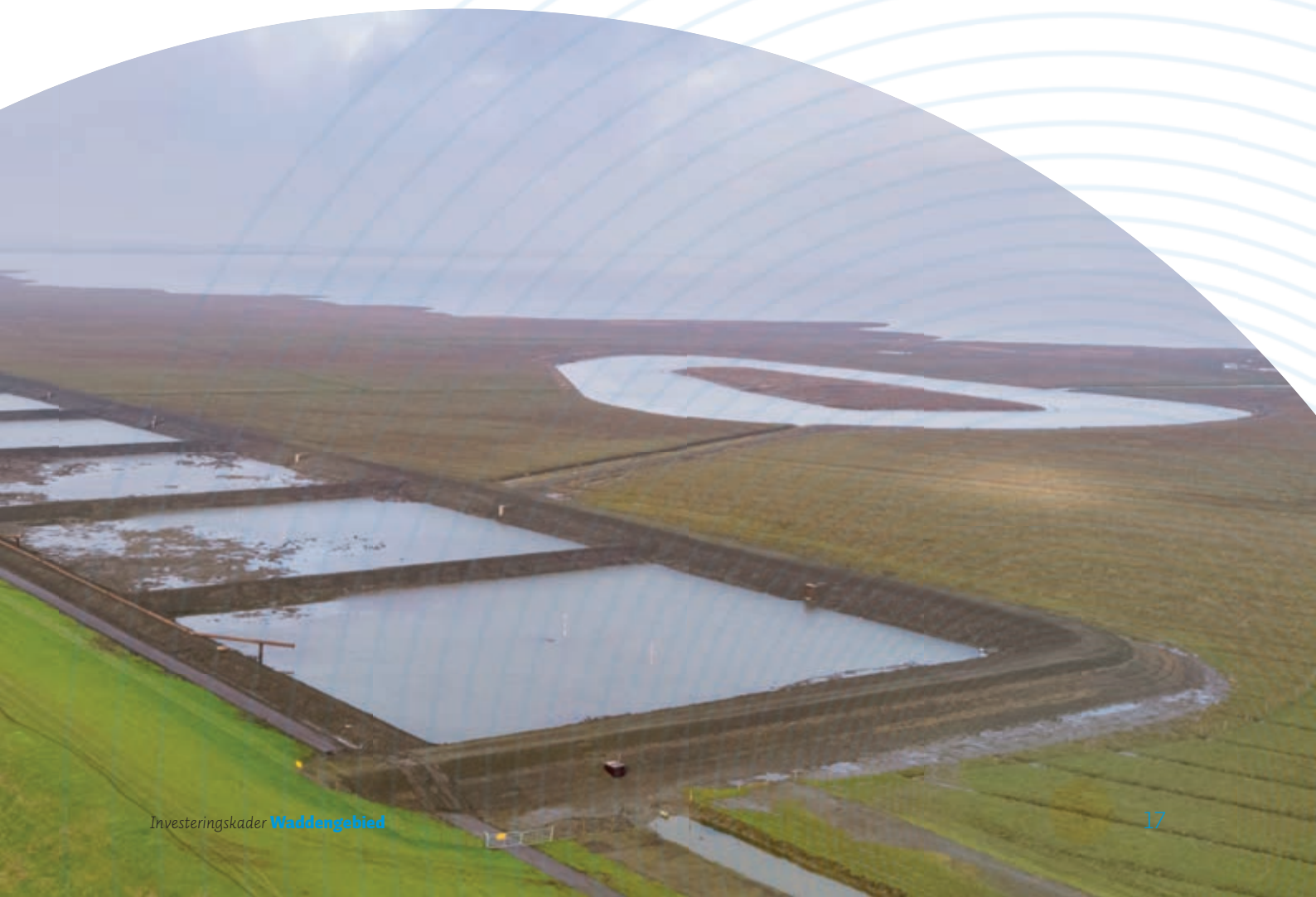

Financiering

Het organiseren van voldoende financiering verdient nog aandacht. Dit geldt met name voor de projectoverstijgende monitoring. Met het oog hierop ligt er voor de Waddenprovincies een opgave om hun bijdrage hieraan in hun begrotingen vast te leggen. Deze budgetten kunnen vervolgens als cofinanciering worden benut voor de bijdragen van het Rijk en de kennisinstellingen om de kennisagenda te financieren. Gezien de complexiteit van de materie en de uiteenlopende belangen van de betrokken partijen is dit een lastige opgave. Daarom is het gewenst te komen tot een inhoudelijk en financieel programma voor de monitoring.

Het programma moet in hoofdlijnen bestaan uit:

1. Aangeven welke prioritaire kennisvragen door welke partijen de komende vier jaar worden beantwoord en hoe die beantwoording gefinancierd wordt. De Waddenacademie heeft hier een inhoudelijk coördinerende rol in. Fundamenteel wetenschappelijk onderzoek van de kennisinstellingen maakt hier geen deel van uit; dat is immers de eigenstandige taak en verantwoordelijkheid van de kennisinstellingen.
2. Identificeren van kennislacunes en kennisvragen voor de komende jaren bij hiervoor relevante partijen.
3. Onderbrengen van prioritaire kennisvragen bij IKW-projecten.
4. Uitwerken hoe de projectoverstijgende monitoring kan worden uitgevoerd en gefinancierd door de provincies en het Rijk. De uitkomst van het nog uit te werken monitoringskader IKW is daarvoor het vertrekpunt.

Bijlage 1. Majeure opgaven

1 Waddenzee

Voor miljoenen vissen en vogels is het Waddengebied een kraamkamer, tankstation en broedgebied. Een evenwichtig voedselweb en herstelde bodemstructuren is voor hen letterlijk van levensbelang. Het hoofddoel voor de majeure opgave Waddenzee is dan ook het herstel van een evenwichtig voedselweb met herstelde bodemstructuren in de vorm van een mozaïek van hard zand, slik, schelpenbanken en veenpakketten.

Voor de Waddenzee bestaat het voedselweb uit alle bij een dynamisch kuststelsel passende schakels, waaronder primaire producenten zoals algen en ongewervelde dieren (schelpdieren, krabben, kreeften e.d.), biobouwers (mosselen, oesters e.d.), consumenten en grote zeezoogdieren (toppredatoren), met veel interacties tussen al die niveaus. In de huidige situatie overheersen de garnalen en strandkrabben, terwijl het met de primaire producenten niet goed gaat en veel topredatoren ontbreken.

Een mozaïek van bodemstructuren bevordert de natuurwaarden en een compleet voedselweb met onder meer een gezond visbestand en een sterk toegenomen areaal schelpdieren. Om tot verbetering te komen, maakt het investeringskader onderscheid tussen droogvallende delen, diepe geulen en gesloten gebieden. Deze vergen elk een eigen aanpak. Beoogd wordt om in 2026 een completer voedselweb te hebben op basis van getroffen herstelmaatregelen. Daarbij is tevens voldoende rust en ruimte gecreëerd voor natuurlijke processen die hard substraat vormen en in stand houden. Het streven is dat het ecosysteem ecologisch zo robuust is dat een bepaalde mate van menselijk gebruik geen noemenswaardige effecten op natuurlijke processen, leefgebieden en biota (planten & dieren) heeft.

Programmeerlijnen

1. Completer voedselweb

Gericht op versterking bodemstructuur en bijdrage aan een completer voedselweb.

2. Verduurzaming visserijsector

Met name gericht op activiteiten die voortvloeien uit het convenant Viswad.

3. Optimaliseren schakelfunctie Waddenzee voor vis en vogels

Doel is het vergroten van de overlevingskansen van (trek)vissen en vogelsoorten die voor hun levenscyclus afhankelijk zijn van de Waddenzee. Het gaat dan om het stimuleren van de aanwezigheid van voldoende habitats van goede kwaliteit die aansluiten bij de verschillende manieren waarop vogels en vissen tijdens hun levenscyclus gebruik maken van en afhankelijk zijn van het Wad. Belangrijk aandachtspunt daarbij voor vis is om de koppeling van Waddenzee met het kustachterland te herstellen/versterken en het optimaal inrichten van het achterland. Dit onderdeel verloopt deels via de majeure opgave vitale kust.

4. Wegnemen externe bedreigingen:

Onder deze programmeerlijn vallen initiatieven gericht op het wegnemen van externe bedreigingen die daarmee bijdragen aan behoud en verbetering van de ecologische functies en natuurwaarden van de Waddenzee. Naast het IKW wordt hier ook invulling aan gegeven via de thematische openstellingen van het Waddenfonds.

5. Onderzoeksprogramma Waddenzee

Voor de komende vier jaar gaat het om het beantwoorden van prioritaire kennisvragen over de

werking van het ecosysteem Waddenzee. Binnen deze programmeerlijn is nog onderzoek nodig naar de ontwikkeling van de ecologie in het Waddengebied (kennisagenda) en dan in het bijzonder de generieke effecten van processen (klimaat, sedimentatie, geohydromorfologie, visserijdruk, baggerdruk, etc.) die bijvoorbeeld mede vis- en vogelaantallen bepalen op het niveau van het hele Waddengebied of de gehele Swimway respectievelijk Flyway.

Projecten en programma's

Aan alle programmeerlijnen wordt invulling gegeven, met uitzondering van het terugdringen van externe bedreigingen. In 2018 is door de Stuurgroep Waddenprovincies groen licht gegeven voor de projecten 'Waddentools – Habitatdiversiteit'. De procedures rond het project 'Waddentools - Wij & Wadvogels' zijn vergevorderd en daarom zal het naar verwachting in 2019 tot besluitvorming leiden.

Het project 'Waddentools – Habitatdiversiteit' van Natuurmonumenten richt zich op herstel van de heterogeniteit en –kwaliteit van het permanent overstroomde (sublitorale) waddenlandschap en bijhorend voedselweb. Het project telt vier deelprojecten, gericht op de volgende maatregelen: 1) Het sluiten van gebieden voor bodemberoerende visserij; 2) Herstel van harde substraten van biotische en abiotische oorsprong; 3) Herstel van schelpdierbanken; 4) Herstel van ondergedoken zeegrasvelden. Een vijfde deelproject is gericht op het beter documenteren van de huidige habitat-heterogeniteit en het voedselweb door middel van nieuw te ontwikkelen monitoringstechnieken. Dit deelproject levert basisinformatie voor het uitvoeren van de overige vier deelprojecten.

Doel van het project 'Waddentools - Wij & Wadvogels' is de trek- en broedvogels van de Waddenzee beter te voorzien in zowel hun voedselvoorziening als leefomgeving. Aan het initiatief zijn educatieve programma's gekoppeld. Ook is er oog voor het ondersteunen van vrijwilligers om recreanten zorgvuldig te laten omgaan met de leefomstandigheden van vogels. Voor na 2022 is een tweede periode voor dit project voorzien. Hiervoor is dan een nieuwe aanvraag nodig.

Planning 2019 en verder

2019

Naast Wij- en Wadvogels zijn de volgende projecten nu in beeld voor 2019:

Viswad

Ter uitvoering van het convenant Viswad werkt het viswadconsortium maatregelen uit om de garnalenvisserij te verduurzamen. Onderdeel daarvan is het uit de markt halen van vergunningen. De opkoopregeling wordt gecombineerd met maatregelen die de visdruk in de andere gebieden niet doen toenemen. Natuurmaatregelen en monitoring krijgen eveneens aandacht.

Waddentools – Swimway

De zachte voedselrijke Waddenzeebodem maakte de Waddenzee voor zo'n zestig soorten aantrekkelijk als kinderkamer, paaiplaats, foerageer- en rust- en leefgebied. Die rijke en diverse visgemeenschap wordt bedreigd in haar voortbestaan. Het project Swimway richt zich op herstel- en verbeterings-maatregelen voor een gezonde Waddenzee voor vissen.

Waddentools – Flyway – Waakvogels

Waakvogels is een vervolg op het kennisproject 'Metawad' waarin is ingezet op het volgen en luisteren naar vijf trekkende wadvogelsoorten. Waakvogels betreft een gebiedsdekkende en integratieve monitoring van beheeringrepen in het Waddengebied. Op basis van de nieuwe inzichten kunnen natuurbeheerders hun beheermaatregelen aanscherpen. In het project worden innovatieve onderzoeksmethoden en –technieken toegepast.

Na 2019

Het nog niet ingevulde deel van de majeure opgave na 2019 omvat de volgende initiatieven:

- Kennisagenda op systeemniveau en projectoverstijgende monitoring;

- Uitrol bij succes van de pilotprojecten 2018 en 2019;
- Optimaliseren van natuurlijke geomorfologische en hydrologische processen;
- Wegnemen externe bedreigingen, waaronder plastics; grondstofexploitatie en verstoring door de overmaat aan kabels en leidingen;
- Overkoepelend monitoringsprogramma voor vis op niveau van zowel het totale systeem Waddenzee als de beek- en poldersystemen in het achterland.

Financiering

Ten aanzien van de financiering van de ambities van de opgave Waddenzee geldt het volgende:

1. Voor de periode na 2023 zullen, afhankelijk van de resultaten van de midtermreview in 2019, additionele middelen beschikbaar moeten worden gesteld.
2. Voor de volledige uitvoering van de kennisagenda is binnen de opgave Waddenzee onvoldoende geld beschikbaar. Dat geldt met name voor de project- en opgave-overstijgende monitoring en kennisvragen op systeemniveau. Hiervoor zal een apart budget worden gereserveerd in 2019 door de provincies. Het budget van de provincies voor de verdere uitvoering van de Kennisagenda kan dan als cofinanciering ingezet worden voor de bijdragen van Rijk, kennisinstellingen en Waddenfonds.
3. Voor vismonitoring ontbreekt nog inhoud en financiering van een overkoepelend programma op het niveau van de Waddenzee en het achterland.
4. Voor een succesvolle uitvoering van de majeure opgave is op voorhand duidelijkheid nodig over de benodigde cofinancieringsbereidheid van Rijk (RWS en LNV) en provincies.

2 Vitale kust en Afsluitdijk

De opgave Vitale kust en Afsluitdijk richt zich op het stimuleren van een integrale kustontwikkeling. Daarbij wordt bijvoorbeeld werk gemaakt van nieuwe overgangen tussen land en water, niet alleen voor mensen, maar ook voor de versterking van ecologische processen. Door deze integrale benadering zullen projecten voornamelijk moeten voortkomen uit gebiedsprocessen. Hierbij ligt de focus op het combineren van programmeerlijnen in een aantal gebieden langs de kust. Dit zijn over het algemeen de reeds bekende overgangen tussen zoet en zout: Kop van Noord-Holland (Waddenbaai), Harlingen, Holwerd, Lauwersmeer en Noordpolderzijl. De kust van de Eems-Dollard wordt opgepakt binnen de opgave 'Eems-Dollard in balans'.

Programmeerlijnen

1. Ontwikkelen van een samenhangende kust

Het tempo en de hevigheid in de klimaatverandering vraagt om een gecoördineerde aanpak: van Den Helder tot aan Delfzijl zijn fysieke ingrepen noodzakelijk. De programmeerlijn richt zich niet slechts op de kustlijn, maar wil de nadruk leggen op het multifunctioneler inrichten van het kustgebied in samenhang met de uitvoering van de geplande dijkversterkingen. Het zorgen voor wederzijdse versterking, zowel thematisch als geografisch, is een belangrijke opgave. De programmeerlijn is daarom bedoeld voor programma's die de multifunctionaliteit van het kustgebied vergroten, denk aan zilte landbouw, toerisme, recreatie en natuur- landschapsontwikkeling. Van belang daarbij is schaal, structuur en focus aan te brengen in de veelheid aan initiatieven, ook om de ecologische en economische vitaliteit te versterken.

2. Versterking c.q. herstel van ecologische verbindingen tussen Wad en achterland

De huidige inrichting van de kustverdediging houdt vaak de ecologische ontwikkeling tegen. Dit geldt met name het onderwaterleven. Het afgenomen aanbod aan zoet-zoutovergangen over de afgelopen decennia heeft een wissel getrokken op de ecologische relatie tussen de Wadden-zee en het achterland. Deze programmeerlijn is gericht op herstel van ecologische verbindingen tussen zout en zoet. Ook initiatieven gericht op het realiseren van brakke getijdegebieden vallen hieronder. De focus ligt vooral op fysieke maatregelen in de sfeer van de waterhuishouding mits aanvullend op wat regulier al plaatsvindt op basis van KRW en/of Natura 2000.

3. Stimuleren van een klimaatadaptieve landbouw

Op basis van initiatieven als SalFar, Zoet-Zout Knooppunt en het initiatief van PRW nabij het Lauwersmeergebied wordt een uitvoeringsprogramma opgebouwd voor mogelijke aanpassingen in de kustzone die zich richten op toenemende verzilting en de effecten op en de kansen voor de landbouw. In afwachting van een verkenning van PRW worden nu geen initiatieven ondersteund. Op basis van de uitkomst van de verkenning wordt het programma uitgewerkt en gekozen wat voor soort initiatieven onder deze programmeerlijn kunnen worden ingediend.

Projecten en programma's

Centraal staan inhoudelijke opgaven. De geografische reikwijdte van een project is daarbij niet zo zeer van belang, maar wel de inschatting van de omvang van het effect voor de regio. Voorwaarde voor aanvragen is dat deze met concrete fysieke maatregelen invulling geven aan de programmeerlijnen. De opgave dient daarbij rekening te houden met het primaire doel vanuit het Waddenfonds om het Waddengebied ecologisch te versterken en te zorgen voor een verduurzaming van economische activiteiten in het gebied.

Inmiddels zijn de volgende initiatieven in beeld: Noordpolderzijl, Lauwersmeer, Holwerd aan Zee, Harlingen, Kornwerderzand en Waddenbaai. Voor al deze initiatieven geldt dat het om integrale projecten gaat die tijdens het doorlopen van een gebiedsproces vaak door samenwerking tussen meerdere partijen vorm en inhoud krijgen.

Het koepelprogramma 'Ruim Baan voor Vissen 2' herbergt drie onderdelen. Ten eerste het treffen van fysieke maatregelen binnen het gebied van een deelnemend waterschap. Deze blijken zo gelokaliseerd dat deze logischerwijs tot uitvoering komen in de geselecteerde gebieden. Communicatie en monitoring zijn respectievelijk het tweede en derde onderdeel. Het lijkt niet logisch die onderdelen expliciet in de gebiedsprocessen te laten landen, omdat daarmee de meerwaarde van de koepelbenadering verdwijnt.

Planning 2019 en verder

Het opgaveteam wil voor de invulling van de programmeerlijn 'Klimaatadaptieve landbouw' aansluiten bij initiatieven zoals het Zoet-Zout Knooppunt en de verkenning van het Programma naar een Rijke Waddenzee (PRW). Afhankelijk van de uitkomsten van de verkenning overweegt het opgaveteam ondersteuning te bieden aan projecten rond het Lauwersmeer en Texel. Voor de pilot op Texel, die sterk gaat over zelfvoorzienendheid voor zoet water, wordt contact gezocht met het opgaveteam 'Eilanden op eigen kracht'.

Planning	
a. Noordpolderzijl	2019
b. Lauwersmeer, met onder meer:	
- dijkversterking (rijke dijk en zoet-zout overgang)	2019/2020
- gebiedsontwikkeling Zoutkamp	2019
c. Holwerd aan Zee	2019
d. Harlingen - afstemming met 'Havens en natuurontwikkeling'	2019/2020
e. Kornwerderzand	2019
f. Waddenbaai	
- Wad achter de Balgzanddijk	2019/2020
- Fiets- en vaarroutes achter de baai	2019
g. Ruim baan voor vissen 2	2019
h. Mogelijke projecten op gebied klimaatadaptieve landbouw	2019/2020
i. Poort van Fryslân	2020/2021

3 Havenontwikkeling en natuurverbetering

De havens Den Helder, Den Oever, Harlingen, Lauwersoog, Eemshaven en Delfzijl vormen een grote bron van werkgelegenheid (18.100 werkzame personen) in een economisch zwakke kust-regio (krimp). Binnen deze majeure opgave ligt de prioriteit bij innovatieve maatregelen die een verdere duurzame ontwikkeling van de havens mogelijk maken en waar gelijktijdig ook de natuur in het Waddengebied beter van wordt. Daarnaast is er ruimte voor vernieuwende initiatieven die de transitie naar een duurzame economie en een duurzame energiehuishouding ondersteunen en versnellen.

Prioriteit wordt gegeven aan programma's en projecten die als 'game changers' zijn te kwalificeren of een vliegwiel kunnen zijn voor verdere ontwikkeling. De prioriteit ligt bij initiatieven in de grotere (industrie-)havens omdat hiervan naar verwachting de grootste economische impuls uitgaat. Niettemin zijn initiatieven in de kleinere havens ook mogelijk. Waar het gaat om kleinere projecten qua impact, schaal en financiën kunnen deze overigens een beroep doen op de reguliere thematische openstellingen van het Waddenfonds.

Verbeteren en verduurzamen van de landzijdige bereikbaarheid van de Waddenzeehavens behoort niet tot de scope van deze opgave. Hetzelfde geldt voor initiatieven gericht op het verduurzamen van de bereikbaarheid van de eilanden, het verbeteren van het verblijfsklimaat in de havenomgevingen of vitalisering van de kustzone. Maatregelen ter verbetering van de zeezijdige bereikbaarheid, met uitzondering van vaargeulverdieping, kunnen wel onderdeel van de opgave zijn. Voorwaarde is dan wel dat, met het oog op het tegelijkertijd versterken van de natuurwaarden, ze uitgevoerd worden op basis van de 'building with nature'-principes.

Voor de uitwerking van deze opgave worden drie programmeerlijnen onderscheiden, waarbij de volgorde de prioriteit aangeeft. De rangschikking is gemaakt op basis van de impact op economie en ecologie.

Programmeerlijnen

1. *Bouwen met de natuur*

Bij optimalisatie van de bestaande haventerreinen in Harlingen en Den Helder is er behoefte aan aanpassing van de havenmond. Daarbij wordt gezocht naar oplossingen waar de natuur ook beter van wordt (Building with Nature). Economisch gaat het om maatregelen gericht op het optimaliseren van de (diep)zeeruimte in de havens in relatie tot het stimuleren van havengebonden bedrijvigheid. Deze programmeerlijn richt zich op het ondersteunen van programma's waar havenontwikkeling hand in hand gaat met versterking van de natuurwaarden in het Waddengebied.

Grootste opgave ligt bij de verdere ontwikkeling van de haven van Den Helder. Voor deze opgave is in het kader van het IKW in 2018 een haalbaarheidsstudie gestart waarin wordt verkend of het mogelijk is een variant voor een nieuwe havenmond te ontwikkelen. Het gaat om een oplossing waar de natuur beter van wordt en die tegelijkertijd voldoende ruimtewinst oplevert in de bestaande haven. In de tweede helft van 2019 moet duidelijk zijn of er een voorkeursvariant kan worden ontwikkeld en een concreet financieringsvoorstel kan worden voorbereid. De uitkomst van de haalbaarheidsstudie Den Helder zal mogelijk kennis opleveren die door andere havens met een vergelijkbare opgave toegepast kan worden.

Daarnaast is er in Harlingen het voornemen om een verkenning uit te voeren naar de ontwikkeling van een spuikanaal met ecologische meerwaarde in relatie tot vergroting van de Tjerk Hid-desluis. Een vooronderzoek hiernaar kan niet via Waddenfonds worden gefinancierd. Bovendien is vooralsnog niet duidelijk in hoeverre deze ingreep ook de ruimtelijke ontwikkelmogelijkheden voor de haven kan vergroten. Nadere verkenning van de haalbaarheid hiervan pas vooralsnog beter in de opgave vitalisering kustzone.

De verdere planontwikkeling ten aanzien van de kustontwikkeling Delfzijl-Oterdum-Termunten zal onder de opgave Eems-Dollard in balans worden opgepakt.

2. Transitie naar duurzame en fossielvrije haven economie

Onder de tweede programmeerlijn vallen concrete projecten en programma's die de transitie naar een circulaire economie en een duurzame energievoorziening ondersteunen of versnellen. Daarbij wordt ingezet op kennisintensieve en innovatieve verduurzamingsinitiatieven van zowel het havenbedrijf als de bedrijfsclusters die 1) recht doen aan de specifieke ligging en mogelijkheden van de havens, 2) aangrijpen op de specialisatie van de havens op basis van 'natuurlijke' economische kracht, en 3) de potentie hebben de transitie naar een duurzame en fossielvrije haven economie te versnellen.

Ingezet wordt op reductie van de uitstoot van CO₂ en andere verontreinigingen. De ambitie met betrekking tot de CO₂-uitstoot in de havens is in lijn met de ambities van het regeerakkoord dat zich richt op 49 - 55% CO₂-reductie in 2030. Voor de programmaperiode wordt gestreefd naar een reductie van 15% tot 20% van de CO₂-uitstoot in de havens tot 2026. Hieraan kunnen bijvoorbeeld initiatieven bijdragen met betrekking tot vergroening van het havengebonden transport en het toepassen van de daarvoor benodigde schone technologieën. Initiatieven van de haven die de overgang van hun economische sectoren naar meer circulariteit faciliteren dragen hier ook aan bij. Innovatieve initiatieven die bijdragen aan de energietransitie van de havens zelf en relatie hebben met de circulaire economie passen eveneens onder deze programmeerlijn. Het oog is vooral gericht op innovatieve pilots die als 'gamechangers' gekwalificeerd kunnen worden. Het moet nadrukkelijk gaan om innovatieve additionele maatregelen die verder gaan dan wat al wettelijk verplicht is. Een gezamenlijk programma van de grotere (industrie-) havens om hier invulling aan te geven heeft de voorkeur.

Voor de havens van Harlingen, Lauwersoog en Den Helder is een programmatische aanpak in voorbereiding gericht op de verduurzaming van de haven economie. Het is van belang daarvoor een stevig fundament te leggen. Coalitievorming en planontwikkeling zijn in de meeste havens pas recent gestart en het kost tijd om gezamenlijk tot goede afspraken over de aanpak te komen en de projecten daarbinnen.

Daarnaast bereiden de gezamenlijke waddenzeehavens een programma voor dat tot doel heeft om in tien jaar te komen tot een schone en fossielvrije scheepvaart op de Waddenzee. Hiervoor is een duidelijke focus nodig. Het programma richt zich daarom specifiek op om- en nieuwbouw ten behoeve van duurzame aandrijvingstechnieken en de daarvoor benodigde innovaties voor de volgende groepen:

- Veerboten
- Visserij schepen (waaronder duurzame garnalenkotter Lauwersoog, LNG-hub Harlingen)
- Bruine vloot
- Schepen voor toeristische vaartochten

De ontwikkeling van om- en nieuwbouw van de grotere zeescheepvaart of schepen voor particulieren vallen hier niet onder. De ontwikkeling van overheidsschepen zijn evenmin onderdeel van dit programma.

3. Duurzame ontwikkeling van de havens

Deze programmeerlijn richt zich op het stimuleren van innovatieve maatregelen die:

- de impact van de haven op de omgeving verkleinen;
- qua milieumaatregelen verder gaan dan wat wettelijk verplicht is;
- de biodiversiteit en de natuurwaarden in en rond de havens versterken.

Het streven is gericht op het realiseren van een koploperspositie ten aanzien van het verminderen van de milieudruk van de waddenhavens. De aandacht gaat met name uit naar het versnellen van de al ingezette koersen per haven. Kansen worden met name gezien in innovaties die nodig zijn om de Ecoport-certificering te behouden. Daarom wordt door de samenwerkende waddenzeeha-

vens ingezet op een programma gericht op EcoPort-innovaties om die milieuvraagstukken van de havens op te lossen. Het goed organiseren van het samenspel tussen havens, het bedrijfsleven, kennisinstellingen en financiers vormt daarin een belangrijke element.

Planning 2019 en verder

2019

De inzet is er op gericht om in 2019 de volgende initiatieven gereed voor besluitvorming te hebben:

- Meerjarige koepelprogramma duurzame havencoalitie Lauwersoog
- Meerjarig koepelprogramma verduurzaming haven Den Helder
- Meerjarige koepelprogramma duurzame haven Harlingen
- Haalbaarheidsstudie Building with Nature Den Helder
- Programma Green Shipping
- Innovatieprogramma EcoPorts

Na 2019

Na 2019 kunnen concrete projecten tot uitvoering worden gebracht. Ook vindt na 2019 de planstudie Building with Nature Den Helder plaats.

Financiering

Er zal naar verwachting pas na 2021 duidelijkheid komen over de haalbaarheid en financiering van het project Building with Nature Den Helder. Indien het tot een project komt, zal dat naar verwachting een fors beslag leggen op de beschikbare middelen. De verwachte investeringsomvang bedraagt tenminste circa € 55 mln, waarbij rekening wordt gehouden met een inzet van € 20 mln vanuit het IKW. Risico is dat het project maatschappelijk, ecologische of financieel uiteindelijk niet haalbaar blijkt. Doel is uiterlijk in 2022 duidelijkheid te hebben over de haalbaarheid, zodat tijdig geanticipeerd kan worden indien het project geen doorgang kan vinden.

Ten aanzien van de programmeerlijn 'Transitie naar een fossielvrije en duurzame haven economie' wordt voor de havens van Harlingen, Den Helder en Lauwersoog op dit moment gewerkt aan de ontwikkeling van een koepelprogramma per haven met daarin concrete mijlpalen. Hetzelfde geldt voor het brede haveprogramma rond Green Shipping. Het heeft tijd nodig om tot een robuust programma te komen en daarvoor overeenstemming te bereiken met relevante stakeholders. In dit stadium is het nog te vroeg om concrete uitspraken te doen over financieringsbehoefte die hieruit voortkomt. Doel is om hierover in 2019 op basis van de koepelprogramma's meer inzicht in te hebben. Hetzelfde geldt voor het project EcoPort-innovaties van de derde programmeerlijn.

4 Eilanden op Eigen Kracht

De Waddeneilanden willen de beste plek zijn om te wonen, te werken en te recreëren. Daarom zet deze majeure opgave in op het ontwikkelen van leefbare, aantrekkelijke, schone, duurzame en zelfvoorzienende eilanden. Als onderdeel daarvan zijn de Waddeneilanden op termijn zowel nationaal als internationaal een voorbeeld voor een klimaatadaptieve aanpak. Daarbij ligt de nadruk op het zoveel mogelijk zelfvoorzienend worden op het gebied van energie, water en grondstoffen, met volop ruimte om te werken met innovatieve pilots. In het verlengde daarvan worden de talrijke gasten ontvangen op een manier die past bij het eiland en de status van de Waddenzee als Werelderfgoed.

Tot en met mei 2022 ligt de nadruk met name op innovatieve projecten op het gebied van de energietransitie. Vanuit de brede scoop van het IKW is er eveneens ruimte voor projecten die bijvoorbeeld vanuit leefbaarheid en (duurzaam) toerisme bijdragen aan de toekomstbestendigheid van de eilanden. Oplossingen moeten gevonden worden vanuit de breedte van de programmeerlijnen in combinatie met het ondernemerschap, de vindingrijkheid en het oplossend vermogen van de sterke gemeenschappen op de eilanden.

Het opgaveteam eilanden kent een wat andere samenstelling dan de andere teams, doordat de eilanden daarin zijn vertegenwoordigd. Vanuit de eilanden is gekozen een brede ambitie, breder dan het IKW. Dat wordt toegejuigd. Het betekent wel dat er bij de initiatieven die in beeld zijn, ook zijn die buiten de scope van het IKW liggen.

Programmeerlijnen

1. Duurzaam transport

De eerste programmaliijn richt zich met name op de zero-emissie van het vervoer en op de realisatie van duurzame transferia. In de afgelopen jaren zijn op de eilanden al veel vervoersprojecten uitgevoerd. Het gaat echter veelal nog om relatief kleine initiatieven per eiland. Een integrale aanpak, inclusief 'best practices' waarvan geleerd kan worden, ontbreekt nog. Het is van belang te verkennen welke kansen er zijn om projecten op te schalen en te leren van elkaars ervaringen. Voor het vervoer op de eilanden liggen er vooral kansen voor verduurzaming van het vracht-, taxi- en busvervoer, pakketdiensten en transferia.

Duurzaam reizen begint overigens al bij het kiezen en boeken van de reis naar een Waddeneiland. Dit vraagt om een nauwe samenwerking met tal van partijen, waaronder eiland- en walgemeenten, rederijen, concessiehouders openbaar vervoer, beheerders van private parkeerterreinen en VVV's. Hier liggen mogelijkheden met cross-overs met andere majeure opgaven, waaronder 'Havenontwikkeling en natuurverbetering'.

2. Duurzaam (vakantie)verblijf

De tweede programmeerlijn richt zich op zowel de verduurzaming van woningen en gemeentelijke gebouwen van de eilanders als de accommodaties voor bezoekers en seizoenarbeiders. Ook verduurzaming van gemeentelijke gebouwen valt onder de programmeerlijn. Met de verduurzaming van woningen van de eilanders hebben de Waddeneilanden al een aanvang gemaakt. Dit is vooral een verantwoordelijkheid van gemeenten en woningbouwcoöperaties. Aanvullende opgaven liggen met name in de koppeling tussen verduurzaming en levensloopbestendig c.q. flexibel bouwen.

De programmeerlijn richt zich met name op de verduurzaming van vakantieverblijven en tijdelijke huisvesting van seizoensgebonden arbeidskrachten. Van belang in dit kader is dat er tussen 2019 en 2021 een aantal grote vakantieparken wordt vernieuwd. Hier is winst te behalen, mits ambities op het gebied van duurzaamheid op tijd worden meegenomen in de bouwplannen. De verduurzaming richt zich onder meer op het scheiden van afval, het besparen van water, het plaatsen van zonnepanelen op daken, het isoleren van woningen en het gebruik van duurzame materialen.

3. Duurzame sectoren

De landbouw heeft een belangrijke positie op de eilanden Texel, Terschelling, Ameland en Schiermonnikoog. Meer en meer oriënteren eilandboeren zich op een duurzame landbouw passend bij het Werelderfgoed Waddenzee, biodiversiteit, klimaatadaptatie en het karakter van de eilanden. Kansen liggen onder meer in het anders omgaan met water, het sluiten van (afval)stromen, natuurlijk boeren, zilte teelt en streekproducten. De derde programmeerlijn richt zich op initiatieven op dit gebied. Daarbij ligt ook een relatie met de uitwerking van majeure opgave 'Vitale kust en Afsluitdijk'. Ervaringen met bijvoorbeeld binnendijkse kokkelteelt op Texel worden nu ingebracht bij het 'Dubbele dijk'-project in het Eems-Dollardgebied.

4. Duurzaam (re)creatief aanbod van Werelderfgoedklasse

De Waddeneilanden behoren al decennia tot de toeristische topattracties van Nederland. Het landschap, de natuur en de authenticiteit is voor toeristen een belangrijke reden om voor de eilanden te kiezen. Maar de achterliggende motivatie is wel veranderd. De gast is mondiger en veeleisender geworden. Duurzaamheid wordt een steeds belangrijker afweging bij de keuze van de bestemming/accommodatie. Samen met de toekenning van de Werelderfgoedstatus biedt de toegenomen belangstelling voor duurzaam toerisme bijzondere kansen die kunnen bijdragen aan de zelfredzaamheid van de Waddeneilanden. Een passend duurzaam recreatief aanbod kan dit imago versterken. Op de eilanden is het vooral zaak om de kwaliteit van het bestaande product op peil te houden en waar nodig te verbeteren en meer te koppelen aan de Werelderfgoedstatus. Het beter benutten van het predicaat Werelderfgoed past hierbij en vormt de insteek van de vierde programmeerlijn. In dit kader is ook het project 'Toekomst eilander fietspaden, keuzen, mogelijkheden en afwegingskader' het vermelden waard. In dit project wordt onder meer gekeken naar de duurzaamheidsaspecten, natuurwinst en innovatieve toepassingen. Ook liggen er kansen via het actief uitdragen van de duurzame voorbeeldfunctie en nieuwe doelgroep (zakelijke) toeristen aan te boren. Hier liggen mogelijkheden met cross-overs met andere majeure opgaven, met name met 'Versterken en vermarkten Werelderfgoed'.

5. Zelfvoorzienende eilanden

De vijfde programmeerlijn stimuleert het zelfvoorzienend maken van de Waddeneilanden. Hierbij kan slim gebruik worden gemaakt van bestaande technieken. Tegelijk willen de eilanden vooroplopen in de energietransitie en een proeftuin zijn voor innovaties. Dit vanuit de gedachte

dat de Waddeneilanden het goede schaalniveau hebben om als etalage te fungeren. Speciaal in beeld zijn daarbij technieken die een relatie hebben met het gebied, zoals golf- en getijdenenergie, zon, biomassa (waaronder algen) en wind. Daarnaast kunnen bewezen technieken gebruikt worden om een grote slag te maken in het bereiken van de ambitie. Zonnepanelen op plekken als transferia, strandopgangen en parkeerplaatsen behoren hierbij tot de mogelijkheden, evenals het energieleverend maken van de gebouwde omgeving. Het gebruiken van organisch materiaal (landbouwafval, zuiveringsslib en materiaal vrijkomend bij natuurbeheer en landschapsonderhoud etc.) om energie te produceren is een andere mogelijkheid. Tenslotte kunnen de Waddeneilanden een plek zijn voor innovatieve projecten die later elders kunnen worden opgeschaald en daarmee op de middellange termijn bijdragen aan zelfvoorzienendheid.

6. Zelfvoorzienendheid water

Het bereiken van zelfvoorzienendheid op gebied van water, het onderwerp van de zesde programmeerlijn, bestaat uit het verlagen van de vraag en het uitbreiden van de beschikbare lokale voorraad. Hierbij kan gekeken worden naar de opvang en het vasthouden van zoet water, bijvoorbeeld in natuurgebieden. Om water te besparen, liggen er kansen in het vergroten van het bewustzijn onder inwoners en bezoekers. Het fysiek uitbreiden van wateropslag (kelders) of gescheiden watersystemen zijn andere mogelijkheden. De urgentie ligt vooral op Terschelling en in mindere mate op Ameland en Texel die het grootste deel van de drinkwatervoorraad van de wal betrekken. Schiermonnikoog en Vlieland zijn zelfvoorzienend op het gebied van drinkwatervoorziening. Ameland en Terschelling zijn dit voor ca. 40 % en krijgen via een leiding de rest aangeleverd van de vaste wal. Texel is, via twee pijpleidingen vanuit Noord-Holland, geheel afhankelijk van drinkwater van de vaste wal. De ambitie van laatstgenoemde eilanden is om eveneens zelfvoorzienend te worden, mits dit op een goede en duurzame manier mogelijk is. Daarom zijn er projecten en studies met als doel het neerslagoverschot zoveel mogelijk te bufferen voor gebruik in droge tijden en water zuiniger te gebruiken. Een andere mogelijkheid is de verdere uitrol van zilte gewassen, waardoor de zoetwaterbehoefte wellicht kleiner kan worden. Wellicht dat ontzilten van zeewater, mits op een duurzame manier, ook een toekomstig alternatief kan bieden.

7. Kennis, samenwerking en monitoring

Kennisuitwisseling en samenwerking zijn essentieel voor de ontwikkeling van een innovatief adaptief programma gericht op energietransitie. LabVlieland, de Waddencampus Ameland, het Convenant Duurzaam Ameland en TexLab zijn hiervan goede voorbeelden. Versterking van die kennisuitwisseling - op de eilanden, tussen de eilanden en met partners langs de Waddenkust - is eveneens belangrijk. De kennisuitwisseling zal overigens vooral tot stand moeten komen in samenhang met de andere majeure opgaven.

Planning 2019 en verder

De volgende initiatieven zijn te verwachten:

- SeaCurrent getijde energie
- Van CNL naar Tonnenloods
- Klimaatadaptief rioleringsstelsel
- Living Lab Waterstof Ameland
- Landschappelijke inpassing grootschalig zonnepark Texel
- Realisatie 'Boswijk': wonen-welzijn-zorg Vlieland
- Waterstof op Texel
- PV Fietspad Ameland
- Biodivers Boeren op Schiermonnikoog
- Doorontwikkeling Amelanders Entree
- Uitvoeringsprogramma Havenfront Terschelling
- De Waddeneilanden – De parels op de kroon van fietsend Nederland
- Vliehouse

5 Vermarkten en Versterken Werelderfgoed

Het Waddengebied is uniek. Het is een gebied om met trots uit te dragen en daaraan werkt dit programma door de kernwaarden zichtbaar, toegankelijk en beleefbaar te maken zodat ondernemers en bewoners deze kunnen overdragen. Rode draad is het Werelderfgoed Waddenzee op een verantwoorde, duurzame wijze economisch te benutten.

Er zijn tal van kansen om het Waddengebied in al zijn verscheidenheid nog beter op de toeristische kaart te zetten en toeristisch te versterken. Hierbij is het uitgangspunt dat de bestemming Werelderfgoed Waddenzee bestaat uit Waddenzee, de Waddeneilanden en het kustgebied, elk weer met ook eigen uitdagingen en karakteristieken. Ingezet wordt op het beter benutten van het UNESCO-predicaat, gekoppeld aan de Deens-Duitse-Nederlandse Strategie 'Duurzaam Toerisme in de Bestemming Werelderfgoed Waddenzee'. In dit kader wordt doelgericht gewerkt aan het verbeteren en versterken van de bekendheid van het gebied en het vergroten van de beleving van bezoekers.

Programmeerlijnen

1. Vermarkten

Het waddengebied is onvoldoende bekend als Werelderfgoed. Dit geldt nationaal vooral voor de waddenkust en internationaal voor het hele waddengebied. Versnippering van zowel het aanbod als de vermarkting hiervan is een belangrijke oorzaak. De opgave ligt met name in al het losse zand met een overkoepelend verhaal te verbinden tot één geheel. Dit moet uitmonden in een samenhangende aanpak - van Den Helder tot aan de Dollard - om het waddengebied op de toeristische kaart te zetten. De drie provinciale marketingorganisaties hebben hiertoe een programma opgesteld dat inmiddels operationeel is. Via invloedcirkels activeert het programma de beoogde doelgroepen om het waddengebied te bezoeken en ervaringen te delen. Aanbieders in het gebied spelen een belangrijke rol in de marketingstrategie. Het programma werkt onder meer aan beleefbare routes, arrangementen en een aantal marketingmiddelen, inclusief boekingsfunctie. Hiermee kan het waddengebied als één bestemming in de markt kan worden gezet (website visitwadden.nl, app, sociale media en print).

2. Versterken

Het waddengebied heeft toeristen en recreanten veel te bieden. Naast de uitzonderlijke waarde van de natuur en dynamiek van de Waddenzee zijn er prachtige cultuurlandschappen. Ook kent het gebied een rijke cultuurhistorie. Dankzij al dit moois heeft het gebied een afwisselend toeristisch aanbod, met in het kustgebied vooral kleinschalige accommodaties. De beleefbaarheid, bereikbaarheid, toegankelijkheid en kwaliteit laten echter nog te wensen over. Daarom richt deze programmeerlijn zich allereerst op het in gang zetten van een ontwikkeling om de beleving van de kernkwaliteiten te verbeteren (natuur en cultuurhistorie, dynamiek, rust, ruimte, duisternis en weidsheid). Een tweede spoor richt zich het versterken van het toeristisch aanbod zodat het gebied zijn potentie beter kan vermarkten.

Projecten en programma's

In 2018 is de programmalijn 'Vermarkten' geoperationaliseerd. Concreet gaat Merk Fryslân in nauwe samenwerking met Holland Boven Amsterdam en Marketing Groningen de komende zes jaar de marketing van het Nederlandse Waddengebied ter hand te nemen. De Waddenprovincies en het Waddenfonds hebben voor de financiering gezorgd. Het Waddenfonds heeft daarbij voor een periode van 6 jaar middelen gereserveerd; de provincie hebben nog slechts de eerste 2 jaar gedekt.

In het voorjaar 2018 is het Waddencentre op Kornwerderzand geopend en al in september werd het bezoekersaantal van 100.000 bereikt. Voorts is in het voorjaar de financiering van het Werelderfgoedcentrum Waddenzee op Lauwersoog rondgekomen en zijn de voorbereidingen voor de bouw ervan ter hand genomen.

Planning 2019 en verder

Het is de ambitie om in 2019 te starten met een programma Versterking. De omvang van het programma is nog onderwerp van overleg. Verbinding, samenwerking en afstemming met diverse partners is echter essentieel om kansen optimaal te benutten. Zo is het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) als verantwoordelijk voor de verplichtingen die de status van UNESCO Werelderfgoed Waddenzee met zich meebrengt. Ook de gemeenten spelen een belangrijke rol in het waddengebied, zowel qua wet- en regelgeving als bij het faciliteren van de toeristische sector. Daarnaast houden verschillende internationale, nationale, interprovinciale en regionale programma's en projecten zich bezig met toerisme en recreatie in Werelderfgoed Waddenzee en het waddengebied.

Financiering

Voor de financiering het zesjarige programma 'Vermarkten' is nog geen dekking gegeven door de provincies. Het gaat om een nog te dekken bedrag van circa € 1,8 mln ter meefinanciering van de reeds vastgelegd Waddenfondsmiddelen.

De financiering van het programma Versterking zal in gezamenlijkheid gaan. Daarbij wordt in ieder geval gedacht aan de combinatie met het Europese samenwerkingsproject Prowad link, Waddenfonds, Rijk en provincies.

6 Eems-Dollardgebied in balans

De uitdaging voor de Eems-Dollard en het aanliggende kustgebied met zeehavens en bedrijventerreinen ligt zowel op ecologisch als economisch terrein. De inzet richt zich op het realiseren van een gezond en veerkrachtig ecosysteem, dat voldoende ruimte biedt voor een duurzame (door)ontwikkeling van havens en bedrijventerreinen. De ecologische opgave betreft in het bijzonder de noodzaak tot een ingrijpende verbetering van de waterhuishouding. Door een te veel aan slib is er momenteel namelijk sprake van ernstige vertroebeling van het water. Daarnaast zijn er te weinig geleidelijke overgangen tussen land en water. Op economisch terrein biedt met name het vergroenen van de omvangrijke industriecluster kansen.

Programmeerlijnen

1. Creëren van estuariëne overgangszones en zoet-zoutverbinding

Belangrijk onderdeel van het programma Eems-Dollard 2050 is het creëren van een natuurlijker overgang tussen land en water. Het systeem is door dijkversterkingen en -verleggingen opgesloten geraakt. Ook is hierdoor de overgang tussen land en water verhard. De komende jaren wordt invulling gegeven aan het realiseren van een robuuste zoet-zoutverbinding in combinatie met een binnendijkse overgangszone in het estuarium. De projecten richten zich op het inrichten van brakke zones voor natuur en zilte landbouw. Verder worden natuurmaatregelen als het aanleggen van broedgelegenheden, foerageergebieden en hoogwatervluchtplaatsen gekoppeld aan dijkversterkingen.

2. Onttrekken van slib

Het Eemsestuarium is te troebel waardoor in het systeem te weinig voedsel produceert. In 2016 is daarom het programma Eems-Dollard 2050 opgesteld. Kern van de oplossing voor een gezonder systeem ligt in twee onderdelen: slib verwijderen uit het systeem en het inrichten van estuariëne overgangszones. Voor de slibverwijderen is de focus gericht op het weer laten meegroeien van platen in het systeem en het creëren van gebieden waar slib kan bezinken. Dit laatste kan onder andere door het creëren van overgangszones langs de kust. Rijkswaterstaat onderzoekt momenteel waar slib in het systeem ingevangen kan worden. Ook zijn initiatieven opgezet om slib als bouw materiaal in te zetten. Belangrijkste pijlers zijn het ophogen van landbouwgronden en het inzetten van slib voor kustverdediging.

3. Vergroening van de chemie

Het chemiecluster in de Eemsdelta maakt circa 15% van de Nederlandse chemische producten en biedt werkgelegenheid aan 5.000 mensen. Daarmee spelen de havenindustrieterreinen in de Eemsdelta een belangrijk rol in de Waddeneconomie. Tevens vormen zij de motor voor de verduurzaming van het gebied.

Een consortium van GSP, AkzoNobel en SBE presenteerde in 2018 een programma over de vergroening van de chemie in het Eems-Dollardgebied dat nauw aansluit bij deze programmeerlijn. Het streefbeeld voor een gezonde toekomst is om als eerste chemiecluster in 2050 de CO₂-emissie naar nul te brengen en de milieudruk op andere vlakken tot een minimum te reduceren.

Het chemiecluster zet in op vier sporen:

1. Warmtenetten;
2. Waterstofeconomie;
3. Bioraffinage;
4. Circulaire economie.

Projecten en programma's 2019

Kustontwikkeling Delfzijl-Oterdum-Termunten

In 2018 zijn belangrijke stappen gezet die richting aan de programmeerlijnen geven. Besloten is te

starten met de inrichting van de Groote Polder, samen met het naastgelegen gebied van Groninger Seaports. Hiermee wordt een gebied van 40 hectare binnendijks ingericht als estuariëne overgangszone. De vervolgstap is het realiseren van een recreatiesluis in het centrum van Delfzijl en het opwaarderen van de Groote Polder door hier een robuuste zoet-zout overgangszone van te maken. De verbinding wordt dan gelegd met het Oosterhornkanaal. Deze fase wordt in 2019 nader uitgewerkt en onderzocht. Vanuit meerdere invalshoeken lijkt hier geld voor beschikbaar te komen, bijvoorbeeld via het Rijksprogramma voor de Grote Wateren. Tussen nu en begin 2020 zet Groninger Landschap met de realisatie van het eerste deel van de Groote Polder bij Termunten een eerste belangrijke stap in deze ontwikkeling.

Onttrekken slib/ophogen landbouwgronden

In 2018 is de eerste pilot voor het ophogen landbouwgronden van start gegaan. Vanuit dit project wordt, in nauwe samenhang met het programma Eems-Dollard 2050 verder gewerkt aan het onttrekken van slib en het vinden van een juiste bestemming daarvoor. In 2018 is de verbinding gelegd met klimaatadaptatie. Het ophogen van grotere laag gelegen veengebieden draagt zowel bij aan de waterveiligheid op langere termijn als het reduceren van CO₂-uitstoot vanuit veengronden. De inzet van de Provincie Groningen is om, in nauwe samenwerking met alle betrokken partijen en het Rijk, ophoging van deze gronden mogelijk te maken. In 2019 wordt dit verder uitgewerkt.

Vergroening chemie

In 2018 is het koepelprogramma voor het vergroenen van de chemie gepresenteerd. De Stuurgroep Waddenprovincies heeft positief geoordeeld over vier projecten uit dit programma. Dit heeft geleid tot vier aanvragen bij het Waddenfonds.

Planning 2019 en verder

Omlegging spui Delfzijl/zoet-zout overgang en vismigratie. In 2019 wordt een aanvraag ingediend voor het uitbreiden van de Groote polder van 17 naar 40 hectare. Hiermee wordt een estuarien overgangsgebied gecreëerd dat als slibvang en paaigebied voor vis kan fungeren. Hierin is ook ruimte voor bijvoorbeeld een broedeiland en het gebied zal als foerageergebied voor vogels werken. Met de omgeving wordt een plan uitgewerkt voor de inpassing waarbij recreatie en de verbinding met de dorpen Termunten en Borgsweer gelegd wordt.

Parallel hieraan wordt door de gemeente Delfzijl gewerkt aan een visie op het zuidelijk deel van het centrum met de recreatiesluis en wordt door Provincie Groningen, Rijkswaterstaat en Hunze&Aa's onderzoek gedaan naar de waterhuishouding om zoutindringing bij de zeesluis te verminderen. Dit laatst genoemde onderzoek kan leiden tot een versnelling in de discussie over het omleggen van het spui, bovendien doet ook GSP opnieuw onderzoek naar de eventuele vergroting van de zeesluis. In 2019 kan mogelijk een versnelling komen mbt het omleggen van het spui, waarmee uiteindelijk ook de zoet-zout overgang en vismigratierivier via de Groote polder versneld in beeld komen voor een bijdrage vanuit het IKW.

Programma slib. Voor het slibprogramma zijn de twee reeds opgestarte pilots kleirijperij en ophogen landbouwgronden een belangrijke bron van informatie voor mogelijke opschaling. De kennis die hierin opgedaan wordt betrekken we bij een bredere studie die vanuit het Interbestuurlijk Programma in 2019 van start gaat. Hierin wordt onderzocht hoe de opschaling van 'slib op land' eruit moet zien en vooral hoe dit georganiseerd moet worden. Doel daarbij is om jaarlijks 30 hectare land te laten opslibben. Hiervoor wordt gekeken naar de laag gelegen (veen)gebieden in het achterland nabij de kust. Een vervolgaanvraag voor het IKW wordt niet eerder dan in 2021 verwacht.

Vanuit Rijkswaterstaat wordt de pilot buitendijkse sedimentatie opgestart. Hierbij wordt 300 hectare buitendijks zo ingericht dat slibvangst plaats gaat vinden. Vanuit het programma ED2050 worden alle initiatieven om slib in te vangen gemonitord.

Financiering

- 2019: De investering in de uitbreiding van de Groote Polder bedraagt €10 tot 12 mln,
- 2020: omleggen spui, zoet-zout overgang, vismigratie en recreatiesluis, totale projectomvang circa € 50 miljoen

**> Meerjarenprogramma
Investeringskader
Waddengebied
2018 en verder**